

KELİME YAPMAK: YENİ KELİMELERİN BAZI KAYNAKLARI

W. Nelson FRANCİS*

Çev. Yusuf ÖZÇOBAN** - İsmail ULUTAŞ***

Dil Araştırmaları, Bahar 2016/18: 237-246

İngilizce, 600.000'in üzerindeki kelimesiyle dünyadaki en büyük kelime hazinesine sahiptir. Çünkü İngilizce, temasta bulunmuş olduğu her dilden kelime almıştır. (Ödünç alma oranı ilginç bir şekilde, oldukça yavaş görünür ve İngilizce, diğer dillere, özellikle de en fazla Fransızca'ya olmak üzere, kelime ihraç eder olmuştur.) İngilizce, kelime alışverişini bir tarafa bıraksak bile, yaşayan diğer bütün canlı diller gibi yeni kelime yapmanın, birçok farklı yoluna sahiptir. Biz, doğal olarak bazen eski bir kelimeyi yeni bir anlamla kullanırız; *cool* "soğuk" kelimesinin *cool* "göze çarpan, güzel" anlamında kullanılması gibi. Fakat gerçekte çoğu zaman yeni kelimeler yaratırız; onları, çok düzenli ve önceden tahmin edilebilen yöntemlerle yaratırız. Prof. W. Nelson Francis, İngiliz Dili: Giriş (The English Language: An Introduction) adlı kitabında, diğer dillerden ödünç alınan ve semantik değişimin yanı sıra, İngilizce'nin kelime hazinesinin bir parçası olmuş yeni türetilen kelimeleri ele almaktadır.

Ödünç kelime alma, İngilizce kelime hazinesi için en verimli kaynak olsa da biz, başka yollarla da yeni kelimeler oluşturur veya yaratırız. Burada ele alınacaklar önem sırasına göre; türetme, birleştirme, işlevsel değişim, geri şekillendirme ve kısaltma, özel isimler, taklit, kaynaştırma ve sıfırdan yeni kelimelerin türetilmesidir.

Türetme

Türetimsel yöntemler, var olan kelimelerin -bazı durumlarda ya sınırlı morfem veya biçimsel yapı- bir köke eklerin eklenmesi ile oluşan kelimelerin kullanılmasından meydana gelir. Böylece bizim hayali *pandle* kelimesinden, örnek olarak *pandler*, *pandlette*, *deplane* ve *repandlize* kelimeleri türetilir. Bu gibi ekler, işlek ekler olarak adlandırılır. Bütün anadil konuşucuları onların anlamlarını bilir ve onları çeşitli köklere, İngilizce'nin türetme kuralları veya analogi yoluyla uyum içerisinde özgürce ekleyebilirler. Bu yöntemle herhangi bir yeni kelime, kaynağı her ne olursa olsun hemen hızlı bir şekilde bir türetme kümesinin çekirdeği olur. *Plane* kelimesi bu şekilde *airplane* kelimesinin kısaltılması ile meydana geldi. Bundan önce de *emplane* ve *deplane* kelimeleri, Fransızca'dan ödünç alınan *entrain* ve *detrain* kelimelerine analogi yoluyla türetilmişti, bu kelimelerin kendileri de *embark* ve *debarck* kelimelerinden analogi yoluyla türetilmişlerdi. İki Yunanca unsurun birleştirilmesi ile *telegraph* meydana getirildiğinde, bu kelimenin hemen ardından *telegrapher*, *telegraphy*,

* W. Nelson Francis; *Word-Making: Some Sources of New Words, Language Introductory Readings*, (Edited By: Virginia P. Clark,...), St. Martin's Press, New York 1994, s. 368-379.

** Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Balıkesir/TÜRKİYE..

*** Prof. Dr., Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Siirt/TÜRKİYE.

telegraphic ve *telegraphist* gibi kelimeler ortaya çıkacaktır. Bunların hepsi türetmeyi kendiliğinden anlatıyor.

Üretken eklerle türemiş kelime şekillerinin yöntemleri öyle açıktır ki muhtemelen hepimiz, fark ettiğimizden daha sık bunu yaparız. Pek çok durumda bu şekilde oluşturulmuş kelimeleri bizler, sıklıkla kullanmadan önce, bunlar sözlüklerde listelenir, ama biz bunları bilmeyiz. Bu yöntemler, bize yeni kelimeleri özel olarak ezberlemeksizin kendi kelime hazinemizi genişletmeye olanak sağlar. Fakat bu güven, lüzumsuz yeni kelimeler yaratmada bizleri tuzağa düşürebilir, çünkü bizim türettiğimiz kelimeler başka yollarla hâlihazırda türetilmiş olabilir. Hamlet için “*unableness to overcome his mental undecidedness*” yazan bir öğrenci, şüphesiz *inability* ve *indecision* kelimelerini de biliyor olmalıdır, fakat sınav baskısı altında onları unuttur ve onların yerine kendi türettiklerini yazar.

Birleştirme

Genel olarak birleştirme, bir köke eklenen eklerin yerine iki veya daha fazla kelimenin birlikte yeni bir leksik birlik oluşturmak üzere bir araya getirilmesi ile meydana gelen kelime türetmenin özel bir şeklidir. Birleştirme, ilk zamanlardan beri İngilizce’nin yeni kelime yapma kaynaklarından ve özellikle günümüz İngilizce’sinde yaygındır. Herhangi bir günlük gazeteye dikkatle bakıldığında, son birkaç yıl veya ay içerisinde sayısız yeni birleştirme örneği ortaya çıkacaktır: *launching pad*, *blast off*, *jet-port*, *freeway*, *ski-tow*, *free-loader*, *featherbedding*, *sit-in* gibi. Bizim yazı sistemimiz *weather satellite* “hava uydusu” gibi maddelerin birleşik kelime mi yoksa türemiş kelime mi olduğunu göstermez. Bunların çoğu, türeme olarak başlar fakat daha sonra birleşik kelime özellikleri de sergiler. Bazı insanlar hala (*iced tea* gibi) *ice cream* kelimesini türemiş kelime vurgusu ile söyler, fakat daha büyük bir çoğunluk bu kelimeyi (*iceboat*’ta olduğu gibi) birleşik kelime vurgusuyla söyleyecektir. Tarihi daha eskiye giden birleşik kelimelerin bazıları, söyleyiş ve imla değişiklikleri geçirip bu özelliklerinden uzaklaşmıştır. Bunların en tipik örneği *lord* kelimesidir. Bu kelime Eski İngilizce’nin ilk yıllarında *hlaef-weard* olarak ortaya çıktı. Atalarımızın *loaf* ve *ward* kelimeleri ile yaptığı bu kelime Eski İngilizce’de *hlaeford* şekline, Orta İngilizce’de *loverd* şekline ve bugün tek heceli şekline geçmiştir. Diğer örnekleri, kökeni atalarımızın *wife* ve *man* kelimelerinden birleştirme yoluyla oluşturduğu *woman*, *house* ile *wife* kelimelerinden oluşturulan *hussy* (*housewife*)’dir.

Birleştirmedeki unsurlar arasındaki semantik ilişki çok çeşitlidir. Şayet birleştirmeler bir değişim sürecinin ürünü olarak düşünülürse bu tür, muhtemelen ortaya konulmuş olan birleştirme ibaresi şeklinin yeniden yapılandırılması ile ortaya çıkarılabilir. Bu durum, dönüşümdeki yeniden tanzim etme ve bozulmaları tamamlamak için yalnız örnek vurgusundaki değişimleri içermesi bakımından basit nitelemeden ayrılır. (Örneğin *camera* kelimesinden *makes sales* veya *movie camera* yapan kişiden *salesman* yapılması gibi.) Birleşik kelimeler *aircraft carrier* ve *real estate salesman* gibi özenilerek yapılmış yapılar üretmek için kendi kendilerine birleştirmelerin içerisine girebilirler. Bunlar niteleme yapılarının (*aircraft designer* veya *real estate investment* gibi) vurgu örneklerinin zıddına ilk öğelerindeki en güçlü vurgu ile (*aircraft carrier*, *real estate salesman* gibi) karakteristik vurgu örneklerine sahip oldukları için birleşik kelime olarak değerlendirilmelidir.

Birleştirme gruplarından özel bir grubun çoğu, oldukça yeni kaynaklıdır. Bunlar, Yunanca'dan ödünç alınan morfemlerle oluşturulmuş çoğunluğu teknik ve bilimsel terimlerdir. Böyle kullanılan unsurların çoğu Yunanca'da bağımsız biçimlerdi. Fakat bunların İngilizce'de bağımlı biçim (ek) haline geçtiği göz önünde bulundurulmalıdır. Kelimeleri birleştirme pratikleri, Yunanca'da başlamıştır; *philosophia* kelimesi *philos* "düşkün olmak" ve *sophia* "akıl" kelimelerinin birleştirilmesinden ortaya çıkmıştır. Bu tür kelimeler eski zamanlarda Latince'den ödünç alınmış ve en sonunda Fransızca yolu ile İngilizce'ye ulaşmıştır. Yunanca'yı ve birleşmiş öğeleri bilen Rönesans bilim adamları, Yunanca'da olmayan yeni birleştirmeler yapmaya başladılar. On yedinci yüzyılda bilimsel algıdaki gelişme ile ortaya çıkan yeni teknik ve bilimsel terimler yaygın bir şekilde bu yolla icat edildi.

İcat edilen kelimeler, kabaca iki gruba ayrılabilir. Bunlardan birincisi *telephone*, *photograph* ve *thermometer* gibi genel kelime hazinesi içerisinde genişçe dolaşan kelimeleri kapsar. Bunlar, anlamları iyi bilinen nispeten küçük bir grup morfem temelinde oluşturulmuştur:

<i>tele</i> "uzak"	<i>meter</i> "metre"
<i>phone</i> "ses"	<i>dyna</i> "güç"
<i>photo</i> "ışık"	<i>hydro</i> "su, nem, ıslaklık"
<i>graph</i> "yazmak, çizgi"	<i>bio</i> "yaşam"
<i>thermo</i> "ısı"	<i>morph</i> "şekil, biçim"

Yeni ürünlerin yapımcıları ve mucitleri, sık sık kendi icatları için bu tür öğelerden isimler ortaya çıkarırlar. Bazen Yunanca bir öge (kelime), Latince bir unsurla birleştirilir: *Automobile* (Yunanca *autos* "kendi kendine" ile Latince *mobilis* "taşınabilir") den oluşmuştur. *Television* da aynı şekle örnektir. Hatta *dynaflow* gibi yerli İngilizce unsurlarla da yapılabilir. Bu gruptaki son icatlar Yunanca *aster* "yıldız", *kosmos* "evren" ve *nautes* "denizci" kelimelerinden yapılan *astronaut* ve *cosmonaut*'tur. Gerçekte *cosmonaut* ilk olarak Rusça'da kullanılmış oradan ödünç alınmıştır. Fakat her ikisinin kökü de zaten İngilizce'de kullanıldığı için İngilizce kaynaklı kabul edilebilir.

Yunanca'ya dayanan ikinci birleştirme grubu, kullanımları zaten uzmanlar tarafından sınırlandırılmış olan geniş ölçüde teknik ve bilimsel terimleri içerir. *Cosmonaut* gibi kelimelerin çoğu, bilimsel yayınların geniş bir biçimde yer aldığı dillerde kolayca birbirlerinin yerine geçebilirler. Bunların ilk olarak hangi dilde kullanıldığını belirlemek imkânsız değilse bile zordur. Yayımcı Merriam-Webster son zamanlarda onları (terimleri) tanımlamak için Uluslar Arası Bilimsel Kelimeler terimini kullandı. Küçük bir sözlükte bile yer alması gereken çok kullanılan birkaç örnek aşağıdadır:

- hypsography*: yüksekliği (*hypso*) kaydetme (*graphy*)
- telethermoscope*: uzaktaki (*tele*) ısıyı (*thermo*) anlamaya (*scape*) yarayan alet
- electroencephalograph*: kafadaki (*cephalo*) elektrik akımını (*electro*) kaydeden (*graph*) alet
- schizogenesis*: bölünerek (*schizo*) üreme (*genesis*)

Bütün bu durumlarda, birleşen öğeler en az iki unsura dayandığı için bu kelimeler birleşik kelime olarak kabul edilmelidir. Bunlar, aynı zamanda eklerin eklenmesi ile türemiş şekillere de kaynaklık edip *electroencephalography* ve *schizogenetic* gibi yeni kelimelerde karşımıza çıkabilir. Doğrudan ödünç almaktan ziyade bu yol daha iyidir. Yunanca, İngiliz kelime hazinesine büyük katkılar sağlamıştır.

İşlevsel Değişim

Orta İngilizce'nin geç dönemlerinden beri, (Eski İngilizce'de yaşamakta olan çekimlerin çoğunun kaybolduğu dönem) temel kelimenin şeklinde biçimsel bir değişiklik yapmadan kelimenin türünü değiştirmek kolayca mümkün olmaktadır. *Walk* “yürümek” gibi bir fiil sentaktik pozisyonda isim gibi kullanılarak basit bir şekilde isme dönüştürülebilir. “*He took a walk*” cümlesinde olduğu gibi. Burada belirtici *a, walk* “yürümek” kelimesini bir isim gibi işaret eder ve *took* yüklemine belirtili nesnesidir. İşlevsel değişim olarak adlandırılan bu durum, sentetik bir dilden analitik dile geçen İngilizce'nin tarihsel değişiminin önemli bir refakatçisidir. Bu şekilde türetilen kelimeler, farklı bir kelime türüne dâhil olduklarından yeni oluşumlarında farklı bir gramatik dağılım sergileyecektir. Ses olarak türetildikleri kökle aynı olsalar bile bunlar birer anlam genişlemesi örneği değil, yeni kelime olarak kabul edilmek zorundadır. Bir başka açıdan bunlar, sıvrı ekte türetilmiş kelimeler gibi düşünülebilir. Bazı durumlarda bu kelimeler, yeni kullanımlarına uygun farklı bir vurgu sergileyebilir: *implement* ismi, zayıf vurgusu ve son hecesindeki zayıf orta vokali ‘a’ ile bir fiile dönüştürüldüğünde son hecesinde ikinci bir vurgu kabul edebilir ve vokali e’ye dönüşür. Söyleyişte görülen açık değişiklikten dolayı bu, fonksiyonel bir değişim değil yeni bir türetmedir. Fakat her iki işlem de açık bir şekilde birbiriyle ilgilidir.

İşlevsel değişimin daha eski örnekleri genellikle fiillerden türetilen isimlerdir: mesela daha önce zikredilen *walk*’e ilaveten, *run, steal, laugh, touch, buy, break* ve diğer pek çok örneği verebiliriz. Bugünkü İngilizce’de isimden fiil yapmak daha çok tercih ediliyor. Geçmişte, *brush* ve *perch* gibi kısa kelimeler bazen isimden fiile dönüştürülmüştür, ancak bugün *implement, position, process, contact* gibi daha uzun isimler sık sık fiil gibi kullanılırlar. Hatta birleşik isimler dahi fiillere dönüşmüştür; bir sekreterin her ne kadar zarif olmasa da yirminci yüzyıl İngilizce’si ile “*I didn’t back-file the letter, I waste-basketed it*” şeklinde konuşmasında olduğu gibi.

Geri Şekillendirme ve Kısaltma

Geri şekillendirme ve kısaltma, daralmanın (kesme, azaltma, küçültme) farklı türleri olarak beraber sınıflandırılabilen kelime yaratmanın iki modelidir. Her bir durumda daha kısa olan kelime, kendisinden daha uzun bir kelimedenden yapılmıştır. Böyle gerçekleşmeler kelime türetme ve kelime birleştirmenin zıddıdır. Geri şekillendirme, analogi yoluyla uzun bir biçimden daha kısa bir biçim ortaya çıkararak ters türetmedir. *Creation* ve *donation*’ın varlığı açık bir şekilde *create* ve *donate* fiillerinin varlığını gerektirir. *Donate*’nin yüzyıldan daha kısa süre önce pek çok İngilizce konuşan Britanyalı tarafından bir Amerikan barbarizmi olarak kabul edildiğine inanmak bir

hayli zordur¹. Geri şekillendirme tarafından meydana getirilen diğer kelimeler arasında *edit* (*editor*'dan), *burgle* (*burglar*'dan), *enthuse* (*enthusiasm*'dan), *televise* (*supervise*; *supervision* çiftiyle analogi yoluyla *television*'dan), *automate* (*automation*'dan), *laze* (*lazy*'den) ve diğerleri sayılabilir. Bir zamanlar bu şekilde kurulmuş kelime çiftlerini, normal türetilmiş çiftlerden ayırmamıza, tarihi kayıtlardaki daha uzun şekillerinin kanıtları yardım eder.

Diğer taraftan kısaltmalar, türetimsel analogiyi dikkate almadan yapılmış küçültmelerdir. Bunlar, özellikle konuşma dilinde, kampüste veya sınıfta kullandığımız *exam*, *lab*, *math* ve *dorm* gibi genellikle resmi olmayan dildeki kelimelerdir. Özellikle sınırlandırılmış bir kontekste, bir kelimeyi tanımaya yeterli ana vurguyu taşıyan tek bir heceden meydana geldikleri için her zaman var olabilirler. Bu yüzden kalan heceler gereksizdir ve atılabilirler. Bunların çoğu konuşma diline ait tatlarda saklanır ve meslek gruplarının özel kelime hazineleri ile sınırlandırılmıştır. Diğerleri, ne kadar geniş dolaşma alanı elde etmiş olursa olsun sonunda kullanımın bütün seviyelerinde uzun şekilleri yeniden yer alabilir. Bu şekilde yapılmış olanlardan bazıları *van* (*caravan*'dan), *bus* (*omnibus*'tan), *cello* (*violomcello*'dan), *mob* (Latince *mobile vulgus* “hareket halindeki kalabalık”tan), *piano* (*pianoforte*'dan) ve *fan* (“ateşli bağımlılar” anlamında, *fanatic*'den)'dir. Kabul edilebilir olan diğerleri, her ne kadar karakteristik bir şekilde gayri resmi olsalar da, daha uzun kısaltılmamış kelimelerle yan yana kullanılan *phone* (*telephone*'dan), *taxi* ve *cab* (*taxicab*'dan) ve *plane* (*airplane* veya daha eski *aeroplane*'den)'dir. Uzun birleşik kelimelerin veya deyimlik karışık öbeklerin *express train*, *motor car*'dan *car* ve *autboard motor* (*boat*)'dan *autboard* gibi unsurları (Bu unsurlar baş unsurdan ziyade tanımlayan unsurdur.) kısaltarak yapılan şekil, kısaltmanın oldukça özel bir şeklidir. Bu yöntem, başka türlü garip görünecek olan anlam geçişlerini mümkün kılmak için kullanılır.

Kısaltmanın en uç şekli, kısaltmaların ve daha uzun öbeklerin kelimelerini atarak ilk harfleri ile yapılan şekildir. Kısaltma, elbette ki sık tekrar eden kelimeleri veya çok yaygın olan uzun kelimeleri azaltarak yer kazanmayı amaçlayan yazı sisteminin kullanmış olduğu bir genel vasıttır. Bu, genellikle sadece yazıda yapılır ve çoğu zaman da resmi olmayan yazılarda yapılır. Fakat bazı yaygın kısaltmalar konuşmaya da uydurulmuştur ve bunları telaffuz etme yolları bulunmuştur. Günü ikiye bölen yaygın kısaltmalar, konuşma dilinde Latince *ante meridiem* “öğleden önce” ve *post meridiem* “öğleden sonra” öbeklerinin yerine çoğu kez kullanılan A.M. ve P.M.'dir. Bunlar /é: + ém/ ve pí: + ém/ olarak telaffuz edilirler. Bunlar, her ne kadar kısaltma telaffuzları da olsa gerçekte birer kelime olarak değerlendirilmek zorundadır. Aynı şey, tarihlerde B.C. ve A.D. ve bunun yanında O.K. (Uluslararası bir kelime olmuştur.), U.S., G.I., L.P., TNT, TV ve DDT kısaltmaları için de geçerlidir. Bütün bu örneklerde harflerin söyleyiş biçimleri, kısaltmanın telaffuzunu oluşturur. Genellikle en güçlü vurgu sondadır: /yù: és/, /dí: + di: + tí:/ gibi.

Şayet, bir öbeğin baş harfleri bir kısaltma gibi kullanılırsa, telaffuz edilebilir bir kombinasyon yapılmış olur. Bu, akronim olarak adlandırılır. Bir kelimenin yazımını, öbeğin ilk harfleri temsil eder. Günümüzde kısaltmalar, çok popüler olsa da akronimler bir yirminci yüzyıl yeniliği değildir. İlk dönem Hıristiyanları,

1 Bkz. H. L. Mencken, *The American Language*, 4th ed. (New York: Alfred A. Knopf, 1936), pp. 121, 165.

Yunanca (İsa Mesih, Tanrının Oğlu, Kurtarıcı) kelime öbeklerinin ilk harflerini Yunanca (balık) kelimesini yapmak için aldıklarında ve balığı Mesih'in sembolü olarak kabul ettiklerinde meşhur bir kısaltma yapmışlardı. Akronimler, İngilizce'de II. Dünya Savaşı'ndan beri daha sık görülür olmuştur. Herkes, NATO, UNESCO ve NASA gibi kelimeler hakkında çoğu kez bunların uzun şeklini bilmeden, hangi kelimelerin ilk harflerinden oluşturulduklarını açıklayamadan konuşur. Gerçekte, akronimler öyle popüler olmuştur ki bazı daha uzun başlıklar, istenilen ilk harflerden geri şekillendirme yoluyla yaratılmışlardır. II. Dünya Savaşı'nda donanmanın kadın üyelerinden oluşan kolunun “*Women Assigned to Volunteer Emergency Service*” veya WAVES diye anılması tabi ki tatlı bir tesadüften daha öte bir şeydir. Şimdilerde, kendini yabancı ülkelerde bulunan yetim çocukları besleyecek aileler bulmaya adanmış bir örgüt, kendine “*World Adoption International Fund*” ismini verdi ve böylece onun ilk harfleri WAIF şeklinde formüleştirildi.

Özel İsimler

İnsanlara, coğrafi özelliklere, Tanrılara ve bazı hayvanlara verilen bireysel isimler, açık bir şekilde dilin kendisi kadar eski evrensel bir insan pratiğidir. Özel bir ad, sadece tek bir özel şekilde sınırlandırıldığı için cins isimlerin gösterdiği türlü dağılımları bulunan kelimeler gibi genel değildir. Fakat özel isimleri diğer isimlerden ayıran çizgi boyunca sık sık iç içe geçmeler olabilir. *Taylor, Smith, Clark* ve *Wright* gibi pek çok özel isim, meslek olarak tanımlanan isimlerden türetilmiştir. *Brown, Strong* ve *Wild* gibi diğer özel adlar, bu vasfa sahip olan kişi isimlerinden türer. Yer isimleri, *Northfield, Portsmouth* ve *Fairmount*'ta olduğu gibi cins isimlerden türemiş olduklarını açıkça gösterirler.

Aynı zamanda diğer yönde değişme de vardır. Bir yerin veya kişinin özel adının anlamı genelleşmiş olabilir. Genellikle bir ürün veya aktivite, özel bir addan türetilmiş olabilir. Buna ünlü bir örnek Sezar (*Caesar*) ismidir. Bu isim Julius Caesar (*Caesarian section* olarak adlandırılan ameliyat stili yoluyla annesinin rahmini kesmiş olan kişi)'ı tasvir etmek için Latince *caedo* “kesmek” fiilinden bir lakap oluşturmak için uydurulmuş bir kelimedir. Bu isim, ilk olarak Romalı imparator Julius'un yeğeni Octavius için ve daha sonra da arkadan gelen imparatorlar tarafından kullanıldı. Böylece, kelime gerçekten *imperator* “imparator” kelimesinin eş anlamlısı oldu. Daha geç tarihlerde kelime Almanca'ya ödünç verildi. Sonuçta Almanca *Kaiser* (Orta İngilizce'de bu kelime zaten vardı ancak bugün kullanılmıyor.) şekline bürünmüş, oradan da Slav dillerine *tsar* şeklinde geçmiştir. İsimlerden türeyen ilginç kelimelere bir başka örnek de *mercurial, saturnine* ve *jovial* sıfatlarıdır. Bunlar Mercury, Saturn ve Jupiter gezegenlerinin etkisi altında olduğu zannedilen insanlar için kullanılan kelimelerdir. *Venerial* (Venus'ten) kelimesinin anlamı, hemen hemen tamamıyla tıpta kullanılmak üzere sınırlandırılmıştır. *Venerary* ise aşk yapmak anlamında hala sıkça kullanılan bir kelimedir. Aynı değişen yüzünden etkilenip deliliğe yol açtığı zannedilen durumlar için *lunatic* (Latince *luna* (ay)'dan) kelimesi kullanılır. Tantalus'a verilmiş cezadan türetilen *tantalize* fiili, üretken *-ize* ekiyle oluşturulmuştur. (Tantalus önüne su ve yiyecek bırakılan fakat bunlara uzandığında alması engellenen kişidir.) Ayrıca *Iliada* Destanındaki Trovalı kahraman *hector*'dan türetilen “korkutmak” anlamındaki

kelime ile *Odessa* Destanındaki Telemak'ın danışmanından türetilen *mentor* “spor antrenörü” bu bağlamda sayılabilir.

Orta İngilizce döneminin başlangıcından beri, İngilizce'nin tarihi boyunca pek çok kelime özel isimlerden türetilmiştir. Daha eskilerden bazıları şu kelimelerdir: *dunce* (16. yüzyılın sonlarında skolastik felsefeyi alaya almak için kullanıldı; kelime skolastik filozof Duns Scocus'tan gelir.); *pander* (1385 yılında Chavcer'in *Troilus and Criseyde* adlı eserindeki Pandarus karakterinden); *mawmet* (Mohamet'ten; önceleri “idol” kastediliyordu, daha sonra “kukla, bebek” anlamında). Reform zamanlarından bu yana okuna gelen İncil, tarihi ve edebi anlamlarının yanında sembolik yönden de çok tartışılmış ve bu şekilde birçok kelimeye kaynaklık etmiştir: *jeremiad* (aşağılayıcı konuşma), *babel*, *lazar* (Lazarus'tan; Orta İngilizce'de *leper* için kullanılır), *maudlin* (Mary Magdalen ve onun meşhur gözyaşlarından) ve *simony* (Simon Magus'tan “kilise için para alma veya verme”). İncil'de geçen isimler ve şekli manada alınan diğer kişiler, yazıda büyük harfle başlasalar da özel isimler ile genel isimler arasında yer alırlar, bu durumları ile genel isimleşmenin henüz tamamlanmadığını gösterirler: *the old Adam, rasing Cain, a doubting Thomas, a Daniel come to judgement*.

Genel isim olarak kullanılmaya başlanan bazı özel isimler, kaynaklarını gizleyecek şekilde telaffuz değişikliğine maruz kalmıştır. Sıfat olan *tawdry* “ucuz ve cafcacflı” *Saint Audrey*'in kısaltılmasından oluşturulmuştur. Bu, muhtemelen ilk önce St. Audrey Panayırı'nda satılan ucuz bir tür danteli tanımlamak için kullanılmıştır. Bizim için “gürültü, tam karıştırma” anlamlarına gelen *bedlam*, Londra deliler hastanesinde *St. Mary of Bethlehem* için kullanılıyorken 18. yüzyılın sonlarında özel bir isimdi. *Mawkin* kelimesi, İngiltere'de ağızlarında bostan korkuluğu anlamında kullanılır ve kız ismi olarak daha doğrusu *Mary*'nin takma ismi olarak kullanılan *Malkyn*'den gelir. Buna paralel olarak kullanılan takma isim *Moll*, Amerikan İngilizce argosunda suç işlemiş kızlar için kullanılır. *Doll*'ün tarihi de benzerdir, fakat çok karışıktır; bu kelime önceleri küçük biçimleri (genellikle dişi olan) tanımlamak için daha sonra da küçük ve güzel kızı tanımlamak için kullanılan *Dorothy*'nin kısaltılmasından oluşturulmuştur.

Tarihi karakterlerin isimleri -bunlar genellikle kötü şöhretlidir- de bize bazı genel isimler kazandırmıştır. Bunların en ilginçlerinden birisi *Guy Fawkes*'ten gelen *guy*'dur. Bu meşhur hain tarafından kurulmuş barut tuzağının bulunmasının yıl dönümü olan 5 Kasım'da geleneksel törenler yapılır. Bu terim “alay etmek, şaka yapmak, rahatsız etmek” anlamlarında kullanılmaya başlanmıştır. Amerika'da, bu kelime itibar görmeyen her erkek için kullanılan, konuşma diline ait genel bir kelime oldu. *A nice guy* “iyi adam” gibi ifadelerde, eğer alay anlamında kullanılmıyorsa, küçültücü anlamını yitirmiş görünüyor.

Üretildiği yerlerden isimlerini alan ürün adları da İngilizce'de oldukça fazladır. *Calico* (*calicut*'dan veya *calcutta*'dan), *denim* (*serge de Nimes*), *cashmere* (*Kashmir*) ve *worsted* (İngiltere'de Norfolk'ta bir kasabanın isminden) gibi kumaş isimleri iyi bilinenlerdendir. Bu şekilde isimlendirilen ürünler arasında *china* (*china ware*'den kısaltma), *gin* (*Geneva*'nın kısaltılması ile), *cognac* ve *cayenne* gibi kelimeler de vardır. Özel ve teknik kelimeler, özellikle özel isimlerden türetilme eğilimi gösterir. Kayakçıların *telemark* (bir kayak stili) ve *christiania* (genellikle *christy* için kısaltılmıştır)'sı kütüphanecilerin konuştukları *Dewey decimal classification* (Dewey

ondalık sınıflandırması)’ı ve *cutter* numaraları; bahçivanların *fuchsia*, *dalia* ve *wistaria*’sı; fizikçilerin röntgen ışıkları, kürleri ve *angstrom* üniteleri; elektrikçilerin *ohm*, *watt* ve amperleri; doktorların *rickettsia* ve *Bright* hastalığı vardır.

Taklit

İngilizce’de nispeten az sayıda kelime, varlıklarını, doğal seslerin taklidine borçludur. *Bow-wow*, *meow*, *baa*, *moo* ve diğer hayvan seslerinin bize köpekler, kediler, koyunlar ve ineklerin çıkardığı sesleri hatırlattığı düşünülür. Onlar, tam olarak taklit değildir. Çünkü bu sesler hayvanların çıkaramayacağı İngilizce’nin ses sisteminin karakteristik sesleri ile telaffuz edilmişlerdir. Diğer diller, biraz daha başka taklit kelimelere sahiptir. *Cock-a-doodle-doo* ve *kikiriki*’nin her ikisi de horoz ötüşünün taklididir; şayet biz İngiliz ve Yunan horozlarının oldukça farklı sesler çıkarmayacağını kabul edersek, bu kelimeler arasındaki farklılığı iki dil arasındaki ses sisteminin farklılığına atfetmek zorundayız.

Taklit ile ilgili bir başka olay da ses sembolizmidir. Bu, belirli bir tip veya sınıftaki anlamları yine belirli bir tip veya sınıftaki seslerle ilişkilendirmek alışkanlığıdır. İngilizce’de *sn-* sesleri ile başlayan kelimeler ile burun arasında bir ilişki görülür: *snarl*, *sneer*, *sneeze*, *sniff*, *snivel*, *snore*, *snort*, *snout* ve *snuffle*. Burunla ilgili olarak yeni argo sözler türetileceği zaman *snook* ve *snoop*’ta olduğu gibi bu sesler ile başlayabilir. İngilizce konuşanlar *-ash* (/aes/) ses birliğini -kombinasyonunu- ani gürültücü veya hızlı bir sesle *crash*, *dash*, *flash*, *smash* ve *splash*’da olduğu gibi karmakarışık veya tahrip edici bir fiille ilişkilendirirler. Fiillerin sonunda bulunan *-er*, *flicker*, *flutter*, *hover*, *quiver*, *shimmer*, *waver*’de olduğu gibi genelde ritmik ve hızlı bir şekilde tekrar eden hareketlerle ilişkilendirilir. Bu son örnek, belki de bu anlamı katan bir ek olarak algılanabilir. Fakat böyle bir ek olduğunu iddia edersek başka yerde tekrar etmeyen çok sayıda bağımlı morfemle karşı karşıya kalırız. Bu sesin *handle*, *treadle* ve *spindle* kelimelerindeki *-le* veya *-dle* gibi bir ek olma yolunda ilerlediğini söylemek yanlış olmaz.

Taklit, bir zamanlar o kadar ciddiye alındı ki “bow-wow teori”si olarak isimlendirilen dillerin kaynağını açıklayan bir teoriye bile kaynaklık etti. Bu teori, bugünlerde yaygın bir şekilde dikkate alınmamaktadır.

Kaynaştırma

Kaynaştırma, kısaltma ve birleştirmenin kombinasyonudur. Mevcut kelimelerin parçalarının bir araya konması ile yeni kelimeler yapar. Türetmeden ayrılır, çünkü birleştirmelerin yapıldığı vakitte bu unsurlar henüz morfem değildir. Kaynaştırma işleminin sonucu olarak çok sayıda aynı unsurdan kelime yapılırsa ve yanlış etimoloji yorumu devreye girerse bu unsurlar zamanla morfem olarak algılanmaya başlanır.

Lewis Carrol’un *Through the Looking Glass*’ındaki “Jabberwocky” şiiri, çok sayıda gerçek kaynaştırma içerir. Fakat bunlardan sadece birkaç tanesi genel kelime hazinesine geçmiştir. Nitekim *slihty* (*lithe* ve *slimy*’den) ve *mimsy* (*miserable* ve *fimsy*’den) şiir dışında kullanılmamıştır. Fakat *chortle* (*chuckle* ve *snort*) ve *galumphing* (*galloping* ve *triumphing*) kelimeleri sınırlı ve sadece konuşma dilinde de kalmış olsa kullanılan kelimelerdendir.

-burger'in tarihi, kaynaştırma yolunun yeni bir morfem üretebileceğinin güzel bir örneğidir. *Hamburger steak* (*Hamburg steak*'den değiştirilmiş) ismi, 1880'lerde Amerika'da bir çeşit kıymaya verilen isimdi. Kısa süre sonra *hamburger* şeklinde özel isim özelliğini kaybederek kısaltıldı. Bu kelimedeki *-er* eki (*Brandenburger* Tor "Brandenburg Gate"te olduğu gibi) özel isimden sıfat yapmak için kullanılan genel Almanca'daki basit bir son ektir. Fakat Almanca bilmeyenler bu kelimeyi *ham* ve *burger*'in bir araya gelmesinden oluşmuş gibi görürler. Böylece *-burger* kısmı, *cheeseburger*, *deerburger* *buffaloburger* ve daha pek çok benzer kelime yapmak için kelime ya da kelime kökleri ile birleştirilmesinde bir mahsur görülmemiştir. Bunlar birleştirme formunda bir bağımsız kök ve bir bağımlı kök (*-burger*)'ten yapılmıştır. Kısaltmadan başka bu noktada, zaten *hamburger steak sandwich*'ten kısaltılmış olan *hamburger*, şimdi bağımsız bir şekil *-kelime-* olan *burger* olarak daha da kısaltıldı. Böylece, Almanca özel sıfatı olarak iki heceli başlayan kelime, önce bağlı bir morfem, daha sonra da tamamen İngilizceye dâhil bir kelime oldu.

Kaynağını kaynaştırmaya borçlu olan diğer bazı morfemler şunlardır; *-rama*, *-orium*, *-teria* ve *-omat*. Bunların ilki *panaroma* ve *cyclorama*'da olduğu gibi Yunan kaynaklı kelimelerle başlamıştır². Yunanca'da birleştirilen öğeler *pan* "all", *kyklos* "circle, weel" ve *horan* "see" fiilinden türetilmiş bir isim olan *horama* "view" idi. Fakat bu kelimelerden biri olan *-rama*, (oldukça ticari isimler olan) *colorama* ve *vistarama* gibi yeni kelimeler yapmak için diğer çeşitli unsurlarla kaynaştırılmıştır. Şimdi, kesin bir şekilde ayrı bir morfem olarak düşünülmalıdır. Kullanıldığı kelimelere büyüklük ve azamet katar ya da en azından kattığı düşünülür. Benzer şekilde *emporium* ("shop" için Latince'den alınan oldukça süslü bir alıntı kelime)'dan çıkarılan *-orium*, İspanyolca *cafeteria* alıntısından bölünen *-teria*, özel bir marka ismi *Automat*'tan bölünen *-omat*, *lubritorium*, *valetaria* ve *laundromat*'ta olduğu gibi bağımsız morfemler olmuştur. Kaynaştırma yöntemi sadece yeni kelimeler türetmekle kalmayıp aynı zamanda bazı bağımsız yeni birleştirmeler ve türetmelere katılabilecek yeni morfemler türetmiştir. Bu şekilde türetilen kelimelerin çoğu, reklam sınırlarını aşamaz ve çok kısa bir ömre sahip olur. Bunların çok azının gerçek ihtiyacı karşılayıp İngilizce'nin genel kelime hazinesinin bir parçası olduğu görülmektedir.

Sıfırdan Yeni Kelimelerin Türetilmesi

Çok az kelime anlamsız, ilgisiz öğelerden yapılmıştır. Yeni kelime türetmenin diğer yolları ve başka dillerden ödünç alınabilecek hazır kelimelerin çokluğu, sıfırdan kelime türetme yolunu kullanmaya çok nadir izin verir. İlk defa türetilen yeni kelimenin *-birleştirme*, *kısaltma*, *türetme* ve *kaynaştırmadan farklı olarak-* hatırlanması çok zordur. Çünkü hafızaya yardımcı olacak tanıdık öğeler içermemektedir. Bu şekilde tamamen yeni üretilmiş kelimeleri yapmak, onları hatırlamak ve kullanmak daha zordur. Bunların nispeten nadir olmaları şaşılacak şey değildir. Bununla beraber bazı kelimeler kesinlikle sıfırdan türetilmiştir. Etimoloji uzmanlarının kaynağını bulamadığı bazı kelimeler de bu gruba dâhil edilebilir. *Quiz*, *pun*, *slang* ve *fun* gibi kelimelerin diğer Germanik dillerde türevdeşleri yoktur. Başka dillere götürülemezler.

2 Bkz. John Lotz, "The suffix '-rama'", *American Speech*, 39 (1954), 156-158.

Tek heceli olduklarından türemiş veya birleşik kelime olarak da sayılamazlar. *Slang* -on sekizinci yüzyılda oluşturulmuştur- *slovenly* ve *language* kelimelerinin birleştirilmesi ile oluşturulduğu düşünölse de bu bir tahminden öteye geçemez. Bunlar ve bir kısım // *hooch* ve *pooch*, *snob* ve *gob* (“sailor”) gibi // yeni kelimeler muhtemelen ses oyunlarını da içererek bir şaka ve argo ifadesi ile sıfırdan türetilmiş yeni kelimeler olarak ortaya çıkmıştır.

Daha dikkatle meydana getirilmiş (bir heceden fazla hece içeren) yeni kelimeler, sıfırdan türetilmiş bir kök ile diğer yollarla türetilmiş unsurları birlikte içerebilir. Bu şekildeki *segashuate*, *sockdologer* ve *spifflicated* kelimelerinin gövdeleri yeni türetilmiş gibi görünür, fakat son ekleri tanınabilen morfemlerdir. Gerçekte, bir anadil konuşanı için ifade ettiğimiz kelime yapma şekillerinden bir veya daha fazlasını kullanmadan, birden fazla heceli kelime uydurmak son derece zor görülecektir.

Bu özet bölümünün de açıkça gösterdiği gibi İngilizce kelime hazinesi geniş, kompleks, olduğu farklı kaynaklı ve sürekli değişmektedir. Bir sözlük ne kadar büyük olursa olsun bütün kelimeleri içerebilir. Böyle bir sözlük hazırlanmaya çalışılsa bile baskıya girmeden önce yeni anlamlar, yeni alıntı kelimeler ve yeni türetilen kelimeler için her gün eklemelerin yapılması gerekecektir. Hiçbir ana dil konuşanı da bunların hepsini bilemez. İngilizce konuşanların genel bir kelime hazinesini paylaştıkları doğrudur. Fakat her bireysel konuşucu kendine has, başkalarınınca daha az bilinen kelime ve anlamlardan oluşan özel bir dil hazinesine sahiptir. Bu onun dil ile olan eşsiz deneyiminin yansımasıdır.

Çoğu insan -muhtemelen hemen herkes- yalnız günlük ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kelime hazinesi ile yaşamlarını sürdürür. Hayatta yeni durumlarla karşılaştıklarında yeni kelimeler seçmeleri gerekecektir. Fakat bunda aşırılığa ve spekülasyona kaçmayacaklardır. Diğer bir kısım insan ise kelime sevenler -toplayıcılar ve meraklıları- olarak adlandırılabilir. Onlar bir kelimeyi diğer kelimeyle karşılaştırmayı onların etimolojilerini ve anlam değişmelerini araştırıp bulmayı ve onları heyecan verici ve eğlendirici yeni birleştirmelerde kullanmayı severler. *Scrabble* ve *Anagrams* gibi kelime oyunları oynar, çapraz bulmaca çözer, kelime oyunu yapar, kafiyeler bulur ve bunda aşırıya bile kaçarlardı. Bazıları kelime oyununun en yüksek şekliyle şiir yazarlardı. İyi bir yazı yazmak arzusunda olmasalar bile kelimelerin amatör koleksiyoncuları olmak zorundadırlardı. Ancak bu şekilde İngilizce'nin büyük söz hazinesinin geniş ve en iyi kullanımını öğrenebilirler.